

POGRANIČNE REGIJE KAO TURISTIČKE DESTINACIJE

*Vukica Majstorović**, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad
Uglješa Stankov, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad
Sanja Stojanov, Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad

Sažetak: Kao globalni fenomen turizam je našao svoje mesto u svakom prostoru. Vremenom turističko tržište je postalo zasićeno masovnim turizmom i došlo je do otvaranja novih destinacija atraktivnih turistima. Tako pojedina granična područja u svetu privlače prolaznike da se na njima zadržavaju pretvarajući se u nove turističke destinacije. U ovom radu se može uočiti da turizam i međunarodne granice karakteriše veći broj odnosa pri čemu će se sagledati njihova međusobna povezanost. Turizam u pograničnim regijama predstavlja šansu za aktiviranje ovih područja koja su često zanemarena od strane države. Neke evropske zemlje su iskoristile ovu mogućnost i unapredile svoj turizam razvijajući svoje pogranične regije. Ovakav razvoj turizma moguće je primeniti i u Srbiji i na taj način turistički aktivirati pogranične delove naše države. Međutim, da bi se turizam u ovim područjima razvijao, potrebno je ostvariti adekvatnu međunarodnu saradnju između dve ili više država. To je moguće ostvariti različitim instrumentima prekogranične saradnje u turizmu, kroz angažovanje susednih zemalja u zajedničkom planiranju i kooperaciji.

Ključne reči: turizam, granice, turistička destinacija, granična područja, pogranične regije, međunarodna saradnja, prekogranična saradnja.

BORDER REGIONS AS THE TOURIST DESTINATION

Abstract: Tourism, as a global phenomenon, has found its place in every corner of the world. During a certain period of time, the tourism market has become saturated by mass tourism causing the creation of new attractive destinations for tourists. Thus, some of the border areas in the world attract and keep passers-by while transforming into the new tourist destinations. In this paper, it is possible to see relations and interconnections between tourism and international boundaries. Tourism in border regions has an opportunity to activate these areas that are often neglected by the state. Some European countries have taken advantage of this opportunity and they improved their tourism industry by developing their border regions. This kind of tourism development can be applied in Serbia and, in that way, activate the border areas of our country. However, in order to develop tourism in these areas, it is necessary to have an

* yukicamajstorovic@hotmail.com

adequate international cooperation between two or more states. This can be achieved by various instruments of cross-border cooperation in tourism through the engagement of neighbouring countries in joint plans and cooperation.

Key words: *tourism, borders, tourist destination, international boundaries, border regions, international cooperation, cross-border cooperation.*

JEL classification: *F50, L83*

1. UVOD

Granice kao „linije“ između država razdvajaju različite prostore i narode. Međutim, upravo one mogu stvoriti i potrebu za komunikacijom i saradnjom između različitih država, kako u svim poljima društvenog i ekonomskog života, tako i u oblasti turizma. Danas je turizam jedna od mogućnosti razvoja mnogih pograničnih regija, kako u Evropi tako i u svetu. Iz tog razloga, postoje različiti načini povezivanja u turizmu među susedima u njihovim pograničnim delovima. Neke evropske zemlje su iskoristile ovu mogućnost i unapredile svoj turizam razvijajući svoje pogranične regije. Upravo ovakav razvoj turizma moguće je primeniti i u Srbiji i na taj način turistički aktivirati određene delove naše države. Predmet rada su pogranične regije kao turističke destinacije. U radu će biti predstavljene veze između turizma i međunarodnih granica, njihovi odnosi, granice kao turističke atrakcije, kao i mogućnosti prekogranične saradnje u turizmu. Cilj rada je predstaviti mogućnosti razvoja turizma i unapređenja međunarodne saradnje u turizmu u ovim regijama. Zadatak rada je da prikaže značaj prekogranične saradnje u pograničnim regijama (Majstorović, 2013).

2. TURIZAM I MEĐUNARODNE GRANICE

Prelaženje međunarodnih granica fascinira ljude vekovima. Iako su se u Evropi već u XIV veku obeležavale granice, ljudi su ih prelazili sa građanskim papirima i posebnim dozvolama. Međutim, u većini mesta u to vreme granice su bile oblasti sumnjive političke kontrole, a samo su malobrojne granice bile precizno utvrđene. Danas je većina međunarodnih granica jasno definisana i dobro označena u prostoru (Timothy, 2006).

Svakodnevno milioni ljudi prelaze međunarodne granice iz različitih razloga. Primarni razlog je radno mesto u susednoj zemlji. Pored toga, milioni ljudi svakodnevno prelaze granicu iz razloga suprotnih radnim obavezama. U većini slučajeva, ljudi prelaze neku formu političke granice kada odlaze u mesto stalnog boravka tokom vikenda, idu na produženi odmor i sl. Nekada prelaze opštinske, odnosno gradske granice kada idu u restorane, bioskop, ili obavljaju

svakodnevnu rekreaciju. Na prvi pogled ovi niži nivoi granica, kao što su opštinske, okružne, pokrajinske, izgleda da imaju mali uticaj na turizam i rekreaciju. Međutim, u većini slučajeva, ove niže administrativne granice imaju značaj za poreska pitanja, obrazovanje, delatnost javno-komunalnih i socijalnih službi. Iako su ova pitanja tesno povezana sa turizmom na mnogo načina, iz turističke perspektive granice se uglavnom posmatraju na međunarodnom nivou (Timothy, 2006).

Proces globalizacije podstakao je razvoj turizma kroz otvaranje brojnih zemalja ka svetu, olakšavajući sistem graničnih prelaza i stvarajući ekonomski slobodnu trgovinu i otvorena granična područja. Pošto su granice mesta gde se sudaraju politički subjekti, privrede spajaju i mešaju kulture, one su možda jedne od najboljih laboratorija za proučavanje procesa globalizacije. U tom smislu, turizam kao jedna od najviše globalizovanih delatnosti, ima mnoge specifičnosti. Posmatranje sveta kao „globalnog sela“ u poslednjih nekoliko godina dovelo je do toga da se turistički menadžeri svakodnevno susreću sa novim pitanjima i do potrebe detaljnijeg istraživanja takvih pitanja. Činjenica je da turisti širom sveta, ponekad čak i nesvesno, prelaze granice svakodnevno, bilo zato što su pogranični regioni njihova omiljena destinacija ili zato što prolaze granice u tranzitu. Zbog te činjenice ovaj aspekt turističkog istraživanja je dobio na važnosti i počinje da se smatra za jedan od glavnih aspekata budućih turističkih istraživanja (Wachowiak, 2006).

Prema prognozama Svetske turističke organizacije (*World Tourism Organisation – UNWTO*) očekuje se konstantan rast međunarodnih turističkih putovanja tokom narednih decenija. Kao posledica toga, kako bi se razumeo međunarodni turizam, neophodno je i razumevanje pograničnih pitanja. Na proces prelaska političke granice deluju brojni socio-kulturni i ekonomski fenomeni, kao i fenomeni životne sredine. Pitanje turizma i granica predstavlja nišu u okviru akademskih disciplina koje se bave rekreacijom, zabavom i turizmom kao društvenim, ekološkim i ekonomskim fenomenom (Wachowiak, 2006).

Promena stavova turista i novi senzibilitet prema granicama kao atrakcijama, kao i neprihvatanje granica kao barijera u svetu mobilnosti, treba da podstakne istraživanja u ovoj oblasti. S obzirom na značaj odnosa između turizma i granica, začuđujuće je da je ova tema postala predmet intenzivnog akademskog interesa tek 70-ih godina XX veka (na sastanku radne grupe IGU turizma i rekreacije u Ljubljani/Trstu, u septembru 1978. godine). Ova tema je bila aktuelna i ranih 90-ih godina XX veka, naročito za vreme perioda harmonizacije između članica Evropske unije.

Moglo bi se tvrditi da sve granice utiču na turizam, jer su one sredstva za kontrolu protoka ljudi. One omogućavaju državnim službenicima da sprovede

propise o tome kako željeni ili neželjeni ljudi dolaze ili napuštaju određenu zemlju (Wachowiak, 2006).

Odnos između turizma i granica predstavlja u stvari odnos između susednih država i način na koji one sarađuju u sprovođenju lokalne, regionalne i nacionalne politike. Odnos između turizma i granica može se predstaviti na sledeći način:

- granice kao destinacije i turističke atrakcije,
- granice kao prepreke putovanjima i razvoju turizma,
- granice kao linije tranzita.

Danas je među turistima postao popularan ritual prelaska granice, kako bi se obezbedio novi pečat u pasošu. Pored toga, manifestacije na istorijski značajnim granicama su prerasle u popularne turističke atrakcije, dok su ostaci nekadašnjih granica, kao što je Berlinski zid, dostigli status baštine (Timothy, 2006).

2.1. GRANICE KAO DESTINACIJE I TURISTIČKE ATRAKCIJE

Političke granice kao turističke atrakcije mogu se sagledati iz dve glavne perspektive. Prvo, sama granica, uključujući pokazatelje razgraničenja i obeležja određene države, ograde, zidove i stražarske kule, odiše takvom atmosferom koju traže radoznali turisti. To je posebno slučaj sa poznatim granicama (npr. bivšeg Berlinskog zida i granice između Severne i Južne Koreje) ili gde metode razgraničenja daju zanimljiv kontrast suprotan uobičajenim pejzažima. Mnogi primeri graničnih kurioziteta postoje u Severnoj Americi, Evropi, Aziji, Latinskoj Americi i Africi. Istraživanje i komentari pokazuju da gde god je granica jasno obeležena, posetioci će imati interes da na njoj stoje, skaču preko nje ili prave različite poze kako bi napravili interesantnu fotografiju (Timothy, 2006). Ispoljavanje fenomena „granice kao atrakcije“ često prikazuje sklonost ljudi da pređu te granice kako bi mogli da tvrde da su bili na dva mesta odjednom ili barem da su bili u inostranstvu, čak i ako je u pitanju samo nekoliko metara (Timothy, 1995).

Drugi način na koji međunarodne granice privlače pažnju turista nije sama linija, nego aktivnosti i posebne karakteristike zajednica u neposrednoj blizini granice. Sama linija u ovim slučajevima nema nužno glavnu funkciju, već ono što se nalazi na drugoj strani. U nekim slučajevima, postojanje granice i njenog istorijskog značaja postaje turistička ikona za marketing pogranične zajednice i promotivne aktivnosti (Timothy, 2006). Razlikujemo nekoliko uobičajenih aktivnosti turista koje su karakteristične za pogranična područja: razgledanje, kupovina, kockanje, odlazak u restorane, barove i noćne klubove, kupovina alkohola i prostitucija.

Razgledanje je veoma česta pojava u pograničnim regijama u kojima je razvijen turizam. Turističke atrakcije predstavljaju interesantni granični prelazi, pogranični gradovi, kulturne atrakcije specifičnih obeležja, kao i očuvani prirodni predeli. Za sve ove atrakcije moguće je organizovati različite ture i programe obilaska.

Kupovina je među najpopularnijim aktivnostima koje se preduzimaju u pograničnim oblastima, obično podstaknuta postojanjem jeftinijih proizvoda, nižim porezima, većim asortimanom robe, kao i različitim radnim časovima u susednim zemljama. Ova pojava se može uočiti na međunarodnim granicama svuda, čak i na prilično udaljenim lokacijama. Ljudi prelaze granicu uglavnom da bi kupili ono što im je potrebno za svakodnevni život, kao što su odeća, hrana, obuća, sredstva za čišćenje, elektronika, nakit i benzin. Nekoliko jedinstvenih obrazaca povezano je sa prekograničnom kupovinom. Prvo, čini se da postoji značajan prostorni obrazac, gde će osoba koja živi bliže granici, češće preći granicu radi kupovine manjih stvari (npr. benzin, namirnice i cigarete). Ona osoba koja živi dalje od granice, ređe će preći granicu, ali će kupiti veće stvari i više potrošiti (npr. odeća, elektronika i aparati) (Timothy & Butler, 1995). Drugo, postoji značajniji sezonski obrazac u većini oblika pogranične potrošnje. Za vreme popularnih prazničnih kupovina, naročito u vreme Božića i Uskrsa, izražen je veći nivo potrošnje. Duga šoping (*shopping*) putovanja u inostranstvo (npr. iz Evrope i Japana do Severne Amerike) su takođe u porastu. Takođe, nivo prekogranične kupovine ima tendenciju da bude veći tokom dugih pauza, kao što su letnji odmor i veliki praznici, sugerišući da prilikom kupovine postoji značajan elemenat zadovoljstva nego da se kupovina jednostavno posmatra kao racionalna, ekonomska aktivnost. Poslednjih godina u Severnoj Americi, kao jedinstveni oblik prekogranične kupovine, razvila se kupovina lekova i usluga zdravstvene nege. To postoji i u drugim delovima sveta, gde ljudi putuju u druge zemlje radi zdravstvenih intervencija i drugih zdravstvenih potreba (npr. ljudi sa Bliskog istoka u Evropu i Severnoamerikanci u Latinsku Ameriku). Zbog visokih cena lekova i zdravstvene zaštite u Sjedinjenim Američkim Državama, Amerikanci su počeli da putuju preko granice u Kanadu da bi kupili lekove. Mnogi takođe odlaze u Meksiko iz istih razloga, ali i zbog medicinske i stomatološke nege (Timothy, 2006).

Kockanje. Ljudi koji žive u zemljama u kojima kockanje nije dozvoljeno često putuju preko granice u susedne zemlje u kojima je ova aktivnost dozvoljena. U ovoj situaciji, kazina imaju tendenciju da su raštrkana po pejzažu blizu graničnih prelaza ili dalje u unutrašnjosti, jer je većina njihovih klijenata iz inostranstva. U Kanadi, kazina su izgrađena u blizini ulaska u Sjedinjene Američke Države. Istaknuti primer vezan je za Južnu Afriku pre 1994. godine, kada su dve od četiri nezavisne teritorije, Bofutacvana (*Bophuthatswana*) i Transkei (*Transkei*), razvile uspešne kockarnice koje su privukle na hiljade

kockara iz Južnoafričke Republike i drugih obližnjih zemalja, gde kockanje nije dozvoljeno (Stern, 1987). Reintegracijom ovih teritorija u Južnoafričku Republiku 1994. godine, kockarnicama je bilo dozvoljeno da i dalje obavljaju svoju delatnost, te je stoga prestao granični fenomen. Slična situacija postoji u Svazilendu, u nezavisnom kraljevstvu takođe okruženom Južnoafričkom Republikom. U Evropi najbolji primer za to je Monako, tj. Monte Karlo. Ovde je turizam isključivo vezan za kockanje. U Monaku ne postoji granična kontrola i tu upravo dolaze turisti iz susedne Francuske i Italije da bi uživali u kockanju. Turistima se uglavnom pasoš proverava u kazinima (Timothy, 2006).

Konzumiranje alkohola je takođe povezano sa zajednicama koje žive u graničnim područjima. Ovo je posebno slučaj kada su dozvoljene godine za konzumiranje alkohola niže na jednoj strani granice, kada se ograničenja nabavke ne sprovode ili su legalno niža, ili gde je alkohol jeftiniji. Ovo je jedan od glavnih razloga zašto su meksički gradovi na granicama toliko narasli i postali poznati kao egzotična igrališta za Amerikance. Tokom perioda prohibicije (1918–1933), kada je bila zabranjena proizvodnja i prodaja alkohola u Sjedinjenim Američkim Državama, stotine hiljada Amerikanaca pohrlilo je preko granice kako bi ugasili svoju žeđ za alkoholnim pićima (Arreola & Curtis, 1993). Danas su barovi i prodavnice alkohola i dalje važan deo ponude meksičkih pograničnih turističkih oblasti, jer su cene znatno niže nego u Sjedinjenim Američkim Državama, a lični dokumenti se obično ne proveravaju u barovima, tako da čak i američki srednjoškolci mogu da konzumiraju alkohol južno od granice (Arreola & Madsen, 1999). Isti fenomen je bio prisutan na „alkoholnim krstarenjima“ između Velike Britanije i Francuske, kao i između Finske i Švedske tokom 1970-ih, 80-ih i 90-ih godina, gde su ljudi prelazili Lamanš i Baltičko more u potrazi za alkoholom po bescarinskim cenama (Timothy, 2006).

Prostitucija ima tendenciju da bude povezana sa barovima i plesnim klubovima u graničnim područjima. Ova aktivnost je rasla brzo, zajedno sa konzumiranjem alkohola u meksičkim gradovima, posebno u onim koji se nalaze u blizini velikih američkih vojnih postrojenja za popunjavanje usamljenih noći vojnika. Neke zemlje imaju stroge zakone u vezi antiprostitucije i antipornografije koji podstiču mnoge posetioce na putovanja u susedne zemlje u potrazi za ostvarenjem svojih želja i seksualnih potreba (Timothy, 2006).

2.2. GRANICE KAO PREPREKE PUTOVANJIMA I RAZVOJU TURIZMA

Iako u mnogim slučajevima granice mogu biti značajne turističke atrakcije i destinacije, one takođe funkcionišu kao prepreke za putovanje. U tom smislu, granice se mogu posmatrati bilo kao stvarne ili pretpostavljene prepreke da se putuje. Prave barijere nastaju kada su teška utvrđenja izgrađena od strane jedne

zemlje da se brani od pretnji snaga druge države. Bodljikava žica, ograde, betonski zidovi, minska polja, kao i naoružani stražari doprinose razvoju oblasti obeleženih sukobima koje su generalno neprivlačne za turiste (Timothy, 2001). Stroga imigraciona i carinska politika takođe može funkcionisati kao prava prepreka za putovanje kada je građanima pojedinih zemalja odbijen ulazak u neku zemlju, ili kad moraju da prođu rigorozne procese radi dobijanja vize, ili su podvrgnuti fizičkom nadzoru prilikom ulaska u zemlju. Nije neuobičajeno da se ljudi radije opredeljuju za putovanja u one zemlje u kojima vize nisu potrebne, nego za destinacije koje zahtevaju vizu i imaju rigoroznu proceduru (Timothy, 2006).

Ovaj fenomen je posebno karakterističan za putovanja u zemlje istočne Evrope tokom komunističkog perioda. Na primer, strogi vizni režimi za ulazak u Istočnu Nemačku i Poljsku, odvratili su mnoge ljude da posete ove zemlje. Isto tako, zemlje poput Severne Koreje i Albanije pre 1990. godine, bile su najstrože i najviše zatvorene od svih komunističkih zemalja. Na primer, građanima Sjedinjenih Američkih Država još uvek nije dozvoljeno da uđu u Severnu Koreju, sa svega par izuzetaka. Isto tako, putovanje između Izraela i Libana danas je neprivlačno usled ratnih uslova i teških utvrđenja između ove dve zemlje, i praktično je nemoguće za većinu nacionalnosti zbog strogih vojnih ograničenja. Ako su i dozvoljene neke posete, to je zbog toga što su granični prelazi između Libana i Izraela važni u oblasti turizma, zahvaljujući međusobnim vezama koje proizilaze iz kulturnog nasleđa i zajedničke prošlosti, kao i postojanju mnogih kulturnih sličnosti (Timothy, 2006).

Psihološke barijere takođe mogu predstavljati smetnju razvoju turizma u pograničnim regijama. Ovo je svakako situacija sa granicama koje razdvajaju neprijateljske susede ili na granicama koje imaju snažnu odbranu. Međutim, čak i na prijateljskim granicama, ljudi mogu imati osećaj nervoze ili strah od hapšenja na graničnom prelazu. Jezičke i kulturne razlike, različite valute, suprotstavljene političke ideologije mogu doprineti oklevanju nekog putnika da pređe granicu. Pored toga, sprovođenje graničnih formalnosti može biti zastrašujuć proces, koji bi mogao zadržati neke ljude da putuju u inostranstvo. Čak i granice koje su bezopasne, kao što su na primer Italija – Švajcarska ili SAD – Kanada, mogu podići psihološke barijere kada je u pitanju carinska i imigraciona politika i procedura i uočene razlike na suprotnim stranama granice (Timothy & Tosun, 2003). Granica između Sjedinjenih Američkih Država i Meksika je odličan primer linije koja razdvaja dve veoma različite celine – privredno razvijeni svet i manje razvijeni, različiti jezici i kulture, istorija i politički sistemi. Za mnoge Amerikance njihov odlazak u Meksiko nije jednostavan usled različitih zakona u vožnji, jezičkih razlika, straha od drugačije hrane i loše higijene (Timothy, 2006).

2.3. GRANICE KAO LINIJE TRANZITA

Treći odnos između turizma i međunarodnih granica, koji je možda i najmanje shvaćen, predstavlja granicu kao liniju tranzita. U većini slučajeva širom sveta, granice su jednostavno mesta koja se moraju preći da bi se stiglo do važnijih destinacija. Mnogi ljudi prolaze kroz ulazne procedure i onda nastavljaju ka njihovim krajnjim destinacijama. Tipično, granični prelazi koje karakteriše gust saobraćaj imaju određena obeležja kao što su benzinske stanice, banke i menjačnice, kiosci, restorani, kao i osiguravajući brokeri. Još jedna zanimljiva osobina granica kao linija tranzita jeste da su one slične aerodromima koji se obično posmatraju kao „ne-mesta“ (Travlou, 2003). Na primer, malo je verovatno da bi neko ko je leteo između Njujorka i Los Anđelesa, sa presedanjem na aerodromu u Mineapolisu dužine dva sata, ikada smatrao da je on bio u Mineapolisu. Takav je često slučaj sa međunarodnim granicama. Na primer, mnogi Amerikanci koji posećuju meksičke pogranične gradove verovatno ne bi tvrdili da su bili u Meksiku. Za ove ljude Meksiko je nešto što leži dalje u unutrašnjosti – putovanje koje traje duže i zahteva više vremena provedenog u destinaciji (Timothy, 2006).

3. PREKOGRANIČNA SARADNJA U TURIZMU

Prekogranična saradnja može da predstavlja dobru osnovu za uspostavljanje dobrosusedskih odnosa, koji ne samo da doprinese miru i stabilnosti u regionu, već i predstavljaju pokretač ekonomskog razvoja ovih zemalja (Golubović, Golubović & Cvetković, 2012).

Po svojoj prirodi, prekogranična saradnja je kompleksan fenomen, koji obuhvata razne nivoe saradnje između pograničnih područja dveju ili više država. Ona se može definisati na više načina. Tako prekograničnu saradnju možemo odrediti kao „više ili manje institucionalizovanu saradnju užih teritorijalnih jedinica susednih država, koje se neposredno graniče“ (Perkmann, 2003). U objašnjavanju pojma prekogranične saradnje moguće je staviti naglasak na bilateralnu i/ili multilateralnu saradnju lokalnih i regionalnih entiteta, koja se odvija u graničnim oblastima. U literaturi je najšire prihvaćena definicija sadržana u Evropskoj okvirnoj konvenciji o prekograničnoj saradnji između teritorijalnih zajednica ili vlasti (Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities, usvojena 1980 – Madridska konvencija) po kojoj prekogranična saradnja označava „dogovorenu aktivnost projektovanu u cilju jačanja dobrosusedskih odnosa između teritorijalnih zajednica ili vlasti u okviru nadležnosti dveju ili više ugovornih strana i zaključenje svakog sporazuma i aranžmana neophodnog za ostvarenje tog cilja“. Komitet regiona, kao savetodavno telo EU koje predstavlja regionalne i lokalne vlasti iz zemalja članica EU, usvojio je 2002. godine Strategiju za podsticanje prekogranične i međuregionalne saradnje u kontekstu

proširenja EU (Strategies Form Promoting Cross-Border And Interregional Cooperation In An Enlarged EU – basic document setting out guidelines for the future). Ovim dokumentom prihvaćena je šira definicija prekogranične saradnje u odnosu na definiciju Madridske okvirne konvencije, s obzirom na to da se prekogranična saradnja određuje kao: „bilateralna, trilateralna ili multilateralna saradnja između lokalnih i regionalnih vlasti (ustanove i privatni/pravni subjekti takođe mogu biti uključeni u prekograničnu saradnju), koji se nalaze u geografski susednim oblastima“. Prema ovom aktu, prekogranična saradnja može biti uspostavljena:

- između lokalnih, odnosno regionalnih vlasti država članica Evropske unije,
- lokalnih teritorijalnih zajednica država članica i zemalja kandidata i
- lokalnih i/ili regionalnih vlasti država članica, država koje imaju svojstvo kandidata i partnerskih država (Golubović et al., 2012)

Saradnja u pograničnim regionima može se odvijati na različite načine, dok se u Evropi najčešće ostvaruje preko inicijativa Evropske zajednice (*European community initiatives*). Inicijative Evropske zajednice su pomoć i akcioni programi postavljeni kao dopuna strukturnim fondovima u određenim problematičnim oblastima. Ove inicijative su postavljene od strane Evropske komisije i sprovode se i koordiniraju pod nacionalnom kontrolom. Svaka inicijativa je finansirana od strane samo jednog fonda – u zbiru oni čine oko 5,4 odsto ukupnog budžeta velikih evropskih strukturnih fondova (Faby, 2006).

U periodu od 2000. do 2006. godine razlikuju se četiri inicijative: prva, *INTERREG III*, promovise pograničnu, transnacionalnu i međuregionalnu saradnju. Druga, *EQUAL*, ima za cilj da eliminiše faktore koji dovode do nejednakosti i diskriminacije na tržištu rada. *LEADER+*, treća inicijativa, koncentriše svoju podršku da okupi one aktivne u ruralnim društvima i ekonomijama u cilju razvoja novih lokalnih strategija održivog razvoja. Četvrta inicijativa, *URBAN II*, podržava inovativne strategije, odnosno regeneraciju gradova i smanjenje urbanih sredina. Nacionalne granice, koje ometaju uravnotežen razvoj i integraciju Evrope, treba da se prevaziđu uz pomoć ove inicijative. Posebna pažnja se posvećuje regionima na krajnjim perifernim lokacijama duž granica, novim državama članicama Unije, kao i susednim državama (Faby, 2006).

S obzirom na to da je INTERREG najvažnija inicijativa za razvoj turizma u pograničnim oblastima, u narednom tekstu ona će biti detaljnije predstavljena.

3.1. INICIJATIVA INTERREG

INTERREG programi Evropske unije obuhvataju široku lepezu poslovnih, kulturnih i ekoloških interesa. U mnogim slučajevima ovi poduhvati su

ostvarivani kroz formu „evroregiona“ koji su postali pokazatelj dobrih međunarodnih odnosa (Turnock, 2002).

INTERREG je inicijativa Evropske unije koja ima za cilj da stimuliše međuregionalnu saradnju u EU i predstavlja deo politike ekonomske i socijalne saradnje i koherentne politike Zajednice u cilju podsticanja ravnomernog razvoja kontinenta putem prekogranične, transnacionalne i međuregionalne saradnje. Finansira se od strane Evropskog fonda za regionalni razvoj (*European Regional Development Fund – ERDF*), kao i sa nacionalnim, regionalnim i privatnim sredstvima. Poseban akcenat stavljen je na integrisanje udaljenih regiona i na one koji dele spoljne granice sa zemljama kandidatima (Faby, 2006).

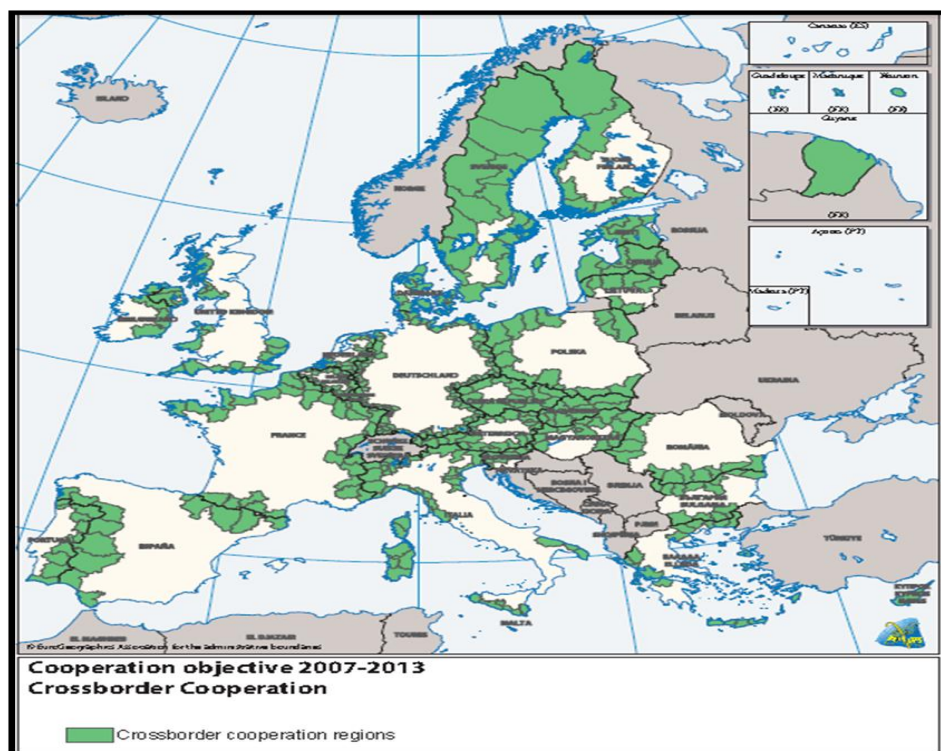
INTERREG je podeljen u tri sektora. Sektor A obuhvata prekograničnu saradnju u cilju promovisanja integrisanog regionalnog razvoja između susednih pograničnih regiona, uključujući spoljne granice i određene pomorske granice. Sektor B obuhvata transnacionalnu saradnju koja doprinosi skladnoj teritorijalnoj integraciji širom Zajednice. Treći sektor, sektor C, promovise međuregionalnu saradnju radi poboljšanja regionalne razvojne i kohezione politike (Faby, 2006).

Saradnja u okviru INTERREG inicijative zasniva se na sledećim principima: programske teritorije i regionu koji žele da saraduju, moraju predstaviti Komisiju za program zajedničke inicijative. One moraju da definišu njihovu zajedničku strategiju razvoja i pokažu prekograničnu dodatu vrednost od planiranih operacija. Programiranje mora da uzme u obzir opšte smernice politike Zajednice i strukturnih fondova. Transparentan publicitet omogućava najširi mogući stepen učešća javnih i privatnih zainteresovanih strana. Implementacija inicijative INTERREG mora da bude usklađena i mora biti sinhronizovana sa drugim finansijskim instrumentima. Evropski fond za regionalni razvoj je odgovoran za sve operacije koje se preduzimaju na teritoriji Zajednice, a za druge operacije koriste se finansijski instrumenti spoljne politike Zajednice. Izazov za INTERREG je da prekogranična saradnja napravi korak dalje, posebno kroz finansiranje tekućih troškova određenih zajedničkih struktura utvrđenih za tu namenu, kao što su Evropska ekonomska interesna grupacija. Ove strukture su neophodne za izradu, upravljanje i praćenje programa (Faby, 2006).

Većina turista u Evropskoj zajednici ne prelazi granice dok putuje (uključujući izlete). Zbog Šengenskog sporazuma, slobode prelaska evropskih granica i osnivanja i pružanja usluga, EU već predstavlja povoljan prostor i povoljnu destinaciju za međunarodni turizam. S druge strane, postoje različita mesta i profesionalci u turizmu u evropskim pograničnim regionima (tj. nacionalne, regionalne i lokalne turističke zajednice), koji ne moraju uvek da rade zajedno u

kontekstu Evropske zajednice. Ovo može biti opravdano jezičkim barijerama, kulturnim razlikama, kao i raznim vrstama država (npr. centralizam u Francuskoj protiv decentralizovane organizacione uprave u Nemačkoj). Razlozi su različiti, međutim, neosporno je da je turistički sektor od primarnog značaja za Zajednicu: Evropska komisija, prepoznajući važnu ulogu turizma u evropskoj ekonomiji, sve je više uključena u turizam u saradnji sa Svetom, Evropskim parlamentom, Ekonomskim i Socijalnim komitetom i Komitetom regiona. Tako i svi INTERREG sektori (A, B, C) nude izvanredne šanse za evropsku saradnju u oblasti turizma i mogućnosti sa svojim programima unapređenja na različitim nivoima prekogranične saradnje u turizmu dugotrajnog karaktera (Faby, 2006).

Prekogranična saradnja među susednim oblastima je intenzivirana u sektoru A. Ovaj sektor je najvažniji deo INTERREG inicijative zbog svoje suštinske uloge integrisanja u Evropskoj uniji i budućih članica. On sprovodi zajedničke strategije za razvoj pograničnih regiona ili ekonomskih i socijalnih perifernih lokacija. Samo jedan program je uspostavljen na granici između dve države (Faby, 2006).

Slika 1. Prekogranična saradnja u regijama Evrope (INTERREG IV). Preuzeto sa: www.interreg-oberrhein.eu.

Projekti moraju da odgovaraju meti programa. To je osnovni cilj, da se vodi zajednički razvoj određenih područja u ekonomskom, socio-kulturnom i ekološkom pogledu. Projekti mogu biti vezani za: opštinski i ruralni razvoj, ekonomsku podršku, turizam i kulturu, tržišta rada i obrazovanje, prirodu i pejzaž, formiranje mreža i komunikacija. Kod turističkih projekata akcenat ne mora biti samo na turizmu i kulturi (Faby, 2006).

Sledeći projekat će poslužiti kao primer jednog INTERREG projekta iz sektora A. Projekat pripada zajedničkoj inicijativi Nemačke, Luksemburga sa nemačkom govornom zajednicom Valonskog regiona (Belgija). Projekat je dobio naziv „Turistička evaluacija i marketing rudarstva u Ajfelu i Ardenima“ i spada pod „turizam i kulturu“. Cilj je da se unaprede prekogranične veze i zajednički marketing, uključujući izgradnju materijalne infrastrukture. Danas upravo geoturizam predstavlja najveći turistički potencijal u Ajfelu (Faby, 2006).

3.2. PROGRAMI PREKOGRANIČNE SARADNJE

Turizam u pograničnim područjima Srbije razvija se najvećim delom preko programa prekogranične saradnje. Programi prekogranične saradnje su instrument Evropske unije za pružanje podrške saradnji između institucija u pograničnim oblastima susednih država i oni se sprovode u okviru druge komponente Instrumenta za pretpristupnu pomoć (*IPA*) Evropske unije. Programi prekogranične saradnje predstavljaju okvir za ubrzanje ekonomske integracije, jačanje kapaciteta i unapređenje kulturne, socijalne i naučne saradnje između lokalnih i regionalnih zajednica. Glavni cilj prekogranične saradnje jeste jačanje ekonomskih tokova u pograničnim područjima, kao i postizanje političke sigurnosti između zemalja koje su uključene u program. Jedan od prioriteta programa je uspostavljanje dobrih susedskih odnosa, jer sprovođenje programa na lokalnom i regionalnom nivou doprinosi stvaranju dugoročne saradnje između ljudi iz zajednica sa obe strane granice, što predstavlja temelj za dalji napredak (Instrument za pretpristupnu pomoć – Programi prekogranične saradnje).

Najzastupljenije oblasti u okviru kojih se finansiraju projekti obuhvataju društveno-ekonomski razvoj, zaštitu životne sredine, razvoj turizma, očuvanje kulturnog nasleđa, unapređenje poljoprivrede, obrazovanje, istraživanje i razvoj, institucionalnu saradnju itd. Sredstva koja se dodeljuju su bespovratna, uz obavezno učešće korisnika donacije u iznosu od minimum 15% od ukupne vrednosti projekta. Sredstva se dodeljuju putem javnih konkursa. Učesnici moraju biti neprofitne institucije. Kriterijumi za učesnike se razlikuju od konkursa do konkursa, ali pravo na učešće najčešće imaju sledeće institucije/organizacije:

- državne institucije,
- lokalni i regionalni organi vlasti,
- vladine agencije,
- javna/komunalna preduzeća,
- neprofitne organizacije,
- instituti,
- univerziteti i fakulteti,
- obrazovne institucije,
- nevladine organizacije,
- udruženja,
- privredne komore,
- agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća.

Srbija trenutno učestvuje u osam programa, od toga u programima prekogranične saradnje sa: Hrvatskom, Mađarskom, Rumunijom, Bugarskom, Crnom Gorom i Bosnom i Hercegovinom, kao i u transnacionalnim programima: Jadranskom programu i programu Jugoistočna Evropa (Instrument za pretpristupnu pomoć – Programi prekogranične saradnje).

4. ZAKLJUČAK

Na osnovu prethodno iznetog teksta, može se zaključiti da turizam i međunarodne granice karakteriše veći broj odnosa. Verovatno najčešće povezivanje jeste posmatranje granica kao turističkih atrakcija i destinacija. U većini slučajeva ljudi koji posećuju pogranične gradove i predele nisu zvanično turisti, jer obično ne ostaju preko noći u destinaciji. Oni se mogu klasifikovati kao ekskurzisti ili izletnici, ali bez obzira na to kako su označeni za statističke svrhe, svi oni mnogo doprinose turističkoj delatnosti pograničnih zajednica. Međutim, ima i onih ljudi kojima granice predstavljaju barijeru za preduzimanje putovanja. Strogi granični i carinski propisi odvrćaju mnoge ljude da idu preko granica, jer prelazeći granice turisti prolaze kroz različite zakonske procedure i nailaze na razlike u kulturi, hrani, jeziku, novcu i političkim režimima što upravo može odvratiti mnoge manje avanturistički nastrojene ljude da posete druge zemlje.

Nisu sve granice atraktivne za turiste. Kada granica sama po sebi stvara turističku privlačnost, može se reći da je granica atrakcija. Neke od atrakcija karakteriše velika turistička posećenost, jer poseduju veliku privlačnost i kurioznost. Kada granice predstavljaju kontraste na dve strane, u smislu postojanja određenih pravila, zakona, taksi, cena i drugo, pogranična područja sa svojim zajednicama imaju tendenciju da postanu turističke destinacije. Međutim, ovakve pogranične turističke destinacije nameću potrebu za odgovarajućim menadžerskim pristupom i saradnjom između zemalja u nekoj

pograničnoj regiji. Za mnoge zemlje ovo predstavlja pravi izazov, kako za razvijene zemlje, tako i za zemlje u tranziciji poput Srbije. Takvi izazovi se mogu prevazići jedino angažovanjem u zajedničkom planiranju i kooperaciji.

Generalno gledano, uloga granica se dramatično menja u poslednjih nekoliko godina. Mesta koja su nekada bila zabranjena strancima sada se otvaraju za posete i nove destinacije se sve češće javljaju. Šengenski sporazum je olakšao turističko kretanje unutar Evropske unije. Međutim, granice država koje su tradicionalno domaćini velikog turističkog prometa postaju sve teže za prelazak, pre svega zbog bezbednosnih razloga i da bi se onemogućio priliv ilegalnih imigranata. Takođe, zbog avionskih terorističkih napada na aerodromima se sprovode rigorozne procedure prelaska i ulaska u zemlju.

S obzirom na to da se svet konstantno menja i da proces globalizacije „smanjuje svet“ čineći od njega „globalno selo“, ukazuje na to da se veća pažnja mora posvetiti ovom fenomenu, kako bi se obezbedio uspešan budući razvoj u turizmu. Istraživanja o graničnim pitanjima će postati sve značajnija u narednim godinama. Razumevanje odnosa između zemalja i istraživanje njihovog funkcionisanja je od velike važnosti za uspešnu turističku saradnju, kako u savremenom turizmu, tako i u turizmu budućnosti.

REFERENCE

- Arreola, D.D., & Curtis, J.R. (1993). *The Mexican Border Cities: Landscape Anatomy and Place Personality*. Tucson: University of Arizona Press.
- Arreola, D.D., & Madsen, K. (1999). Variability of tourist attractiveness along an international boundary: Sonora, Mexico border towns. *Visions in Leisure and Business*, 17(4), 19-31.
- Faby, H. (2006). *Tourism Policy Tools Applied by the European Union to Support Cross-bordered Tourism*. U H. Wachowiak (Ur.), *Tourism and Borders: Contemporary Issues, Policies and International Research*. (str. 19-30). England: Ashgate.
- Golubović, S., Golubović, N., & Cvetković, P. (2012). Prekogranična saradnja u zemljama zapadnog Balkana - Mogućnosti i ograničenja. *Teme*, 36(4), 1613-1629.
- Instrument za pretpristupnu pomoć - Programi prekogranične saradnje. Preuzeto sa www.vojvodinahouse.eu.
- Majstorović, V. (2013). *Turizam u evropskim pograničnim regijama*. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet. Master rad.

- Perkmann, M. (2003). Cross-Border Regions in Europe: Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation. *European Urban and Regional Studies*, 10(2), 153-171. doi:10.1177/0969776403010002004
- Prekogranična saradnja u regijama Evrope (INTERREG IV) Preuzeto sa www.interreg-oberrhein.eu.
- Stern, E. (1987). Competition and location in the gaming industry: The 'casino states' of Southern Africa. *Geography*, 72(2), 140-150.
- Timothy, D.J. (1995). Political boundaries and tourism: Borders as tourist attractions. *Tourism Management*, 16(7), 525-532.
- Timothy, D.J., & Butler, R.W. (1995). Cross-border shopping: A North American Perspective. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 16-34.
- Timothy, D.J. (2001). *Tourism and Political Boundaries*. London: Routledge.
- Timothy, D.J., & Tosun, C. (2003). Tourists' perception of the Canada-USA border as a barrier to tourism at the International Peace Garden. *Tourism Management*, 24(4), 411-421.
- Timothy, D.J. (2006). Relationships between Tourism and International Boundaries. U H. Wachowiak (Ur.), *Tourism and Borders: Contemporary Issues, Policies and International Research*. (str. 9-18). England: Ashgate.
- Travlou, P.S. (2003). Airport terminals and hotel lobbies: Gazing Athens from in-transit spaces. U: Paper presented at the annual meeting of the Association of American Geographers, 5-8 March, New Orleans.
- Turnock, D. (2002). Cross-border cooperation: A major element in regional policy in the new east central Europe. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 112-113, 149-166.
- Wachowiak, H. (2006). *Tourism and Borders: Contemporary Issues, Policies and International Research*. England: Ashgate Publishing Limited.

Primljeno: 10.06.2013.

Odobreno: 29.08.2013.